

Z E Z J A W I S K W S P Ó Ł C Z E S N E G O
J Ę Z Y K A C Z E S K I E G O

Jana ŠTĚPÁNKOVÁ
Univerzita Karlova

DOI: 10.14746/bo.2022.1.8

Jak se podemílají oči

Keywords: Czech verbs *podemlít* and *podemílat*, Czech folk song *Blue-eyed girl*, high-pressure water jet, eye injury

Klíčová slova: česká slovesa *podemlít* a *podemílat*, česká lidová píseň *Holka modrooká*, vysokotlaký proud vody, poranění očí

Abstract

The article discusses the description a type of injury by verb *podemlít* caused by water jet presented in Czech folk song *My blue-eyed girl*.

Článek pojednává o popisu typu zranění slovesem *podemlít* způsobeného proudem vody v české lidové písni *Holka modrooká*.

Slovesa *podemlít* a *podemílat* jsou až na naprosté výjimky používána v češtině výhradně k popisu erozivního působení vody na horniny v okolí potoků a řek.

V případě povodně (nebo, chcete-li, také velké vody) dochází v řekách i potocích k zvýšení hladiny vody, zvětšení průtoku i rychlosti jejího proudění. Zvyšuje se výrazně eroze břehů těchto toků na úrovni proudící vody. Voda břeh narušuje a rozšiřuje koryto toku. V případě břehů z měkké horniny působí pod okrajem břehu nejprve dutiny, vymletá místa, které pak hrozí sesuvem horniny nad tímto podemletým prostorem do koryta toku a jeho odplavením se vším, co bylo na okraji břehu před jeho sesunutím přítomno, včetně přihlížejících lidí.

Naprosto výjimečně lze najít pokus o použití sloves *podemlít* nebo *podemílat* v přeneseném významu. Troufnu si ale tvrdit, že rodilý mluvčí tento přenos nepoužije. Obvyklá slovesa používána k tomuto účelu (*podrýt*, *podrývat*, *podkopat*, *podkopávat*) totiž odkazují na jasný podíl většinou lidského úsilí. Pokud *podrýváme autoritu kohokoli*, nebo *podkopáváme něčí nohy*, úmyslně škodíme. Zatímco pokud voda obvykle *podemílá* břehy, případně je při velké vodě jednorázově *podemele*, je to zásah shůry, bez člověkem plánovaného úmyslu.

Překvapivou výjimku obsahuje text české lidové písně *Holka modrooká*. Píseň byla zaznamenaná už ve sbírce Karla Jaromíra Erbena *Prostonárodní české písně a říkadla* z roku 1864. Písnička má veselý nápěv, je krátká a dodnes se ji děti učí. Bývá dokonce zdrojem zábavy, když se ji děti pokouší celou zpívat s nahrazením všech samohlásek jedinou (což potom zní jako *helke medreeke* nebo *hilki midriiki*). V kontrastu k veselosti nápěvu jde o píseň varovnou. Text je jednoduchý:

Holka modrooká,
nesedávej u potoka,
holka modrooká,
nesedávej tam:
v potoce je velká voda,
vezme-li tě, bude škoda;
holka modrooká,
nesedávej tam!

Holka modrooká,
nesedávej u potoka,
holka modrooká,
nesedávej tam:
v potoce se voda točí,
podemele tvoje oči;
holka modrooká,
nesedávej tam!

Holka modrooká,
nesedávej u potoka,
holka modrooká,
nesedávej tam:
přijde na tě mysliveček,
připraví tě o věneček;
holka modrooká,
nesedávej tam!

První varování je v kontextu povodní srozumitelné i dětem a dospělí se ho nezdáráhají vysvětlit. Druhé varování chápou prepubertální děti jinak, než je míněno. Uplést věneček z květin jako ozdabu hlavy je oblíbenou zábavou dívek na jaře, zejména když kvetou pampelišky. Připravit někoho o něco je sloveso, které neříká nic o tom, zda daný předmět zájmu změnil majitele dobrovolně nebo nedobrovolně. Otázka ovšem je, proč by měl dívku o květinovou ozdabu hlavy připravit zrovna mladý lesník (*mysliveček*). Na rozdíl od prvního varování se vše vyjasní již v období puberty, kdy vyjde najevo, že *připraví dívku o věneček* znamená změnu sociálního a anatomického statusu, kterou je ztráta panenství. Na rozdíl od prvního a třetího, druhé varování zůstane pro většinu lidí nevysvětleno.

V medicínské literatuře lze nalézt popis poranění očí tlakovým proudem vody. Může to být hasičská hadice, policejní vodní dělo, ale také různá průmyslová nebo

zemědělská zařízení, pokud nefungují správně. Rozsah a tíže poranění závisí na okolnostech, jakými jsou tlak vody a délka působení proudu vody na postiženou oblast, vzdálenost od zdroje proudu vody a konečně i směr jejího proudění.

Každý bdělý člověk, kterého zasáhne do obličeje proud vody, má tendenci oči zavřít. Při zavření očí se projeví ochranný mechanismus, který se jmenuje Bellův fenomén: pod zavřenými víčky se obě oči vytočí nahoru a zevně. Ochranný mechanismus snižuje riziko poranění rohovek během spánku, také ale přibližuje k očním štěrbinám dolní poloviny očí.

Proud vody může být zdrojem postižení očních víček, slzných cest, očí i očnic. Kromě těžkého zhmoždění očí, které je obvykle nezávažnější v dolní polovině, a hydraulické zlomeniny spodiny očnice, může voda způsobit i narušení měkkých tkání. Narušení až natržení obou horních očních víček v jejich vnitřní části, potrhání spojivky na povrchu oka s převahou zdola, průnik vody skrz vazivové septum do očnice podél její vnitřní a dolní stěny a v očnici pak další destrukce měkkých tkání v očnici byly popsány opakovaně. Tento vzácný typ úrazu má devastující následky a může způsobit jak slepotu, tak změnu vzhledu tváře způsobenou výrazným zapadnutím očí dovnitř.

Sloveso *podemlít*, které je v písni *Holka modrooká* použito jako součást druhého varování, naprosto výjimečně z hlediska jeho takřka výlučného používání v češtině, zde velmi přesně vystihuje charakter destrukce měkkých struktur proudem vody v okolí očí směrem zdola a nahoru. Také to, že se po zhojení úrazu očí zdají být zapadlé v hloubi očních důlků, může hrát roli. Proti hovoří jenom fakt, že v době medicíny založené na důkazech neexistuje popis poranění proudem vody v kontextu s pouhým vodním tokem. Proto také klíčová slova odkazují na dříve popsané úrazy vysokotlakým proudem vody.

Přijmeme-li vysvětlení slovního spojení *podemele tvoje oči* jako poměrně přesný popis jinak velmi vzácného úrazu, dostanou všechna tři varování, která píseň obsahuje, logické uspořádání od nejzávažnějšího po nejméně významné: varování před ztrátou života, varování před významným zmrzačením a konečně varování před závažnou společenskou diskreditací. A to všechno v několika málo slovech a s veselou melodií.

Literatura

Erben K.J., 1864, »*Holka modrooká*«. *Prostonárodní české písně a říkadla*, s. 146–147. Online: <https://kramerius5.nkp.cz/view/uuid:98765ec0-bdef-11dc-b284-000d606f5dc6?page=uuid:da52db77-bee9-4716-b0b1-aaa02625ce91> [1.07.2021].

Folk songs from Czechoslovakia. Online: https://media.smithsonianfolkways.org/liner_notes/folkways/fw06919.pdf [1.07.2021].

Štěpánková J. et al., 2021, *Bilateral eye injury with bilateral blowout fracture caused by high-pressure water jet in 16-year-old female firefighter. Case report*, „Czech and Slovak Ophthalmology“ 77, č. 2, s. 88–93.